ئەو شاعیرانەی چیرۆک دەنووسن

حەمەسەعید حەسەن
وەرگری خەڵاتی ئاراس

هیچ کام لە لقەکانی تری درەختی ئەدەب، هێندەی شیعر و چیرۆک گرینگ نین، شاعیر کە شیعرێک دەنووسێت، دەیەوێت بەشیعر شتێک بگێڕێتەوە، وەک چۆن چیرۆکنووسیش هەر شتێک دەگێڕێتەوە، بەڵام بەپەخشان، بۆیە سەیر نییە شاعیر چیرۆکیش بنووسێت. شاعیرانی کوردیش وەک شاعیرانی زۆربەی گەلانی جیهان چیرۆکیان نووسیوە. (پووشکین)ی باوکی ئەدەبی ڕووس، وەک گەورەترین شاعیری ڕووسە، کۆمەڵێک ڕۆمانیشی نووسیوە، (هیگۆ)ی شاعیری مەزنی فەرەنسا کە (بێنەوایان)ی نووسی، لە دوای خۆی، ڕۆمانێکی نەمری جێ هێشت. نازم حیکمەت بێجگە لەوەی لە بواری نووسینی دەقی شانۆییدا، هەنگاوی گەورەی نا، ڕۆڵێکی گرینگیشی لە پێگەیشتنی (کەمال تایەر)دا کە یەکێکە لە ڕۆماننووسە ناودارەکانی تورک، بینی.

شاعیرانی کوردیش لە بواری چیرۆکنووسیندا، هەوڵێکی باشیان داوە و ئەستێرەی جێ پەنجەیان بەئاسمانی چیرۆکی کوردییەوە، گەش گەش دەدرەوشێتەوە. دوو ساڵ دوای جەمیل سائیب (کە یەکەمین چیرۆکی هونەریی لە ساڵی ١٩٢٥دا نووسیوە) ئەحمەد موختار جافی شاعیر چیرۆکی (مەسەلەی ویژدان) دەنووسێت. ئەو کارە گەورەیەی ئەحمەد موختار جاف و هەوڵەکانی (پیرەمێرد)ی شاعیر، هەر لە سەرەتای ساڵانی سییەوە، ئەوە دەسەلمێنن کە شاعیرانی کورد، ڕۆڵێکی گرنگیان لە سەرهەڵدان و گەشەپێدانی چیرۆکی کوردیدا بینیوە.

لە دوای ساڵانی چلیشەوە، شاعیرانی کورد دەستبەرداری چیرۆک نابن و هەر سوور دەبن لەسەر بەرەو پێشەوەبردنی. (شێخ سەلام، بەختیار زێوەر، هاوار، کامەران موکری، دیلان، أ.ب. هەوری، خالید دلێر و مەدهۆش)یش کەم و زۆر گۆڕیان بەرەوتی چیرۆکی کوردی داوە. شاعیرانی کورد لە ساڵانی حەفتاشدا، چیرۆکیان نووسیوە. ئەم باسەی من بەسەرکردنەوەی کۆمەڵێک لەو چیرۆکانەیە کە لە دوای ساڵی ١٩٧٠وە، بڵاوکراونەتەوە و نووسەرەکانیان شاعیرن.

***

دڵشاد محەمەد ئەمین یەکێکە لەو ئەدیبانەی دەسەڵاتیان بەسەر لقێک زێتر لە لقەکانی ئەدەبدا دەشکێت. ئەو شاعیرە، وەلێ نەک هەر چیرۆکنووسێکی بەتواناشە، بگرە یەکێکە لە چیرۆکنووسە سەرکەوتووەکانی کورد.

یەکێک لە مەرجەکانی چیرۆکی سەرکەوتوو ئەوەیە، چ ڕووداوەکانی و چ هەڵسوکەوتی قارەمانەکانی، تا ماوەیەکی دووروودرێژ لە یادی خوێنەردا دەژین. خوێنەر کە چیرۆکێکی سەرکەوتوو دەخوێنێتەوە، وا هەست دەکات، خۆی لە نێو ڕووداوەکاندا ژیاوە و پێی وایە قارەمانی چیرۆکەکەش، وەک کەسانێکی ڕاستەقینە دەناسێت.

چیرۆکەکانی دڵشاد محەمەد ئەمین، یادگار لای خوێنەر جێ دەهێڵن و لە یادیدا دەژین. هەر سێ چیرۆکی (محازەرەیەک دەربارەی کورتە چیرۆک) (جووجە) و (بووکەخان)(١) پشتگیریی لەم بۆچوونەم دەکەن و چونکە دڵشاد محەمەد ئەمینی شاعیر، لە بواری چیرۆکنووسیندا، لە هەموو ئەو شاعیرانەی تێ پەڕاندووە، کە لە ساڵانی شەست و حەفتایشدا، چیرۆکیان نووسیوە.

هەرچەندە (شنۆ)ی قارەمانی چیرۆکی (بووکەخان) منداڵێکە لە یەکەمین قۆناغی تەمەنیدا، وەلێ چیرۆکەکە بۆ منداڵان نەنووسراوە. نووسەر وەک شارەزایەک لەجیانی منداڵ، ئازادیی بەشنۆ داوە، وەک منداڵێک بیر بکاتەوە، منداڵانە بئاخفێت و هەڵسوکەوت بکات، قسە و بیرکردنەوەی خۆی، بەسەر ئەودا نەسەپاندووە، بۆیە خوێنەر کە هەست دەکات، ئەوە شنۆ خۆیەتی دەدوێت و دەجووڵێت و بیر دەکاتەوە، بڕوا بەڕووداوەکان دەکات و هیچ گومانێکی دەربارەی ڕاستگۆییی چیرۆکنووس لەکن دروست نابێت. ئەگەر چیرۆکنووس لە بواری سایکۆلۆژیای منداڵدا، زانیاریی نەبووایە، مەحاڵ بوو بتوانێت، ئاوا زیرەکانە مامەڵە لەگەڵ (شنۆ)دا بکات.

هەر ئەم شارەزابوونەشە وای کردووە، شنۆ لە

کەسێکی ڕاستەقینە بچێت و خوێنەر بەپەرۆشەوە دوای ڕووداوەکانی ژیانی بکەوێت.

دڵشاد محەمەد ئەمین لە (بووکەخان)دا، ئەو باوکانە تاوانبار دەکات کە گوێ بۆ ڕازی منداڵەکانیان شل ناکەن. وەڵامی پرسیارەکانیان نادەنەوە و خواست و ئارەزووەکانیان پشتگوێ دەخەن. سەرنجی باوکان بۆ ئەوە کێش دەکات، کە منداڵ هەست بەگەلێک شتی ورد دەکات و هەموو ڕەوتارێکی چەوت لەگەڵیدا، کاریگەرییەکی خراپ لەسەر ژیانی جێ دەهێڵێت. (بابە قەت گوێ لە ئێمە ناگرێ. شنۆ) بەو ڕستەیە هەڵوێستی چەوتی باوکەکە بەرانبەر منداڵەکەی بەدیار دەکەوێت، بۆیە شتێکی چاوەڕوانکراوە ئەو مامەڵەکردنە نابەجێیە بەزیان بۆ شنۆ بگەڕێتەوە. بۆیە چیرۆکەکە پێویستی بەو دیالۆگەی نێوان دایک و باوکی شنۆ: (گەر ڕووت بدایەتێ....) نابێت، چونکە خوێنەر لە ئەنجامی ئەو قسانەی شنۆوە کە ڕووی دەمی لە بووکەکەیەتی، دەگاتە ئەو ئەنجامەی باوکەکە منداڵەکەی خۆی فەرامۆش کردووە.

باوکەکە چونکە دەبێتە هۆی ئەوەی کیژەکەی هەردوو دەستی لە کیس بچێت، ویژدانی هێندە ئازاری دەدات، تا دەگاتە ئەوەی کۆشکی ورەی هەرەس دەهێنێت و بەفیشەکێک، نامەی مردنی خۆی دەنووسێت. هەرچەندە تاوانی باوکەکە هێندە گەورە نییە، چونکە بەمەبەستەوە نەبووە، تا سزاکەی هێندە گران بێت، وەلێ چونکە چیرۆکنووس بەسەر ڕەوتی چیرۆکەکەیدا تەواو زاڵە، خوێنەر بەو ئەنجامە قایل دەبێت و بەکۆتاییەکی هەڵبەستراوی نازانێت.

دڵشاد محەمەد ئەمین لە چیرۆکی (محازەرەیەک دەربارەی کورتە چیرۆک و سۆوەت)دا، لە ڕێی محازەرەیەکەوە سەبارەت بەکورتە چیرۆک، ڕووناکی دەخاتە سەر ئەو شێوازانەی ڕێژیمگەلی دیکتاتۆر لەپێناوی سەرکوتکردنی بەرهەڵستکارانیاندا و بەمەبەستی پتەوکردنی دەسەڵاتی خۆیان و پاراستنی بەرژەوەندیی چینایەتییان و درێژەدان بەتەمەنی فەرمانڕەواییان، دەیگرنە بەر. چیرۆکنووس ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە کەسانی دیکتاتۆر بۆ گەیشتن بەئامانجیان هەموو ڕێگەیەک دەگرنە بەر، بۆیە ئەوی دژی بەرژەوەندیی چینایەتییان خەبات بکات، دەشێت کاتی پەڕینەوەی بەشەقامێکدا، ئۆتۆمۆبیلێک لێی بدات و کوشتنەکەشی بەڕێکەوت لە قەڵەم بدرێت.

ئەم چیرۆکە نەک هەر سەرەکیترین کێشەی ئەم سەردەمە بەسەر دەکاتەوە، بگرە پەردە لەسەر ڕووخساری ناشیرینی چەوسێنەران، لە هەر کوێیەک بن، لادەدات و، ئەو پێستە مڕڤانەیە کە لە دیوی دەرەوە داپۆشیون، دادەماڵێت و، دیوی ناوەوەیان دەخاتە ڕوو. دڵشاد محەمەد ئەمین نەهاتووە واقیع شی بکاتەوە و هیچی تر، بگرە چیرۆکەکەی بۆ هاندان بەمەبەستی گۆڕینی ئەو جیهانەی چەوسێنەران تێیدا سەروەرن، تەرخان کردووە.

چیرۆکەکە پێوەندییە ئۆرگانیکییەکەی نێوان نەتەوەیی و نێونەتەوەییشی تێدا پارێزراوە، بۆیە هەرچەندە ڕەنگدانەوەی واقیعێکی دیاریکراوە، بەڵام لە هەر جێیەک خەمەکان لە خەمی واقیعی ئەم چیرۆکە بچن، خەڵکی ئەو جێیە خۆیانی تێدا دەبیننەوە. محازەرەیەک... هەوڵێکی سەرکەوتووە

بۆ نووسینی ئەدەبی ڕیالیزمی شۆڕشگێرانە و ئەو تەکنیکەشی پێی نووسراوە، شێوەیەکی تازەیە و لە خزمەتی گەیاندنی پەیامی چیرۆکەکەدایە.

***

لە چیرۆکی (تا هەتاو نەکەوێ)ی نەجیبە ئەحمەدیشدا[٢]، دیسان ئۆتۆمۆبیلێک ئینسانێک دەشێلێت، گەرچی قارەمانی ئەم چیرۆکە دژایەتیی ڕێژیمی نەکردووە و تاوانی کوشتنەکەشی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لە ئەستۆی ڕژێمەکەدا نییە، بەڵام ئەمیش هەر قوربانیی دەستی ئەو شێوازی بەرهەمهێنانەیە کە ڕێژیمەکەی ڕاگرتووە.

کیژێک کە تەمەنی لە دە ساڵ کەمترە ناچار دەبێت گوڵەبەڕۆژە بفرۆشێت و لە ڕۆژێکی تۆفدا کە خەو بەکراسێکی نوێوە دەبینێت. ئۆتۆمۆبیلێک دەیشێلێت، بۆیە دەڵێم تاوانی کوشتنی ئەم کیژە لە ئەستۆی شێوازی بەرهەمهێنانەکەدایە، چونکە لە سایەی شێوازی بەرهەمهێنانێکی ئینسانییانەدا، منداڵ ناچار نابێت کار بکات و ئیش بەمنداڵ کردن، تاوانە.

منداڵ لە کۆمەڵگەیەکدا دادی کۆمەڵایەتی تێدا ڕەچاو بکرێت، دەرگە لە بەردەم خواستەکانیدا لەسەر پشت دەبێت و مافەکانی فەرامۆش ناکرێت. چیرۆکەکەی نەجیبە ئەحمەد وەک فیکر، مۆری تاوانبارکردن بەنێوچاوانی ئەو ڕێژیمانەوە دەنێت کە لەسەر بناخەی چەوساندنەوەی ئینسان دامەزراون. وەک شێوەش، سوودی لە تەکنیکی نوێ وەرگرتووە و سەرکەوتووانە لە پێناوی گەیاندنی پەیامی چیرۆکەکەیدا ڕەخساندوویەتی. لە کاتێکدا منداڵە گوڵەبەڕۆژە فرۆشەکە، لە سەرمادا هەڵدەلەرزێت و پەنجەکانی لە گۆ کەوتوون، ژنێک بەم جۆرە منداڵەکەی بانگ دەکات. (ئازاد گیان وەرە ژوورەوە سەرمات دەبێت.) نیشاندانی ئەم دوو دیمەنە ناکۆکە، نیشانەی شارەزاییە چونکە توانیویەتی لە ڕێی ڕستەیەکەوە شتی گەورە بڵێت. یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی چیرۆکەکە ئەوەیە، بابەتەکەی نوێ نییە. ئاخر پێشتر قارەمانی هەندێک چیرۆکی کوردیی تر، منداڵی ئیشکەر بوون، ئەوانە:

(دەڕابە چەورکەرەکە)ی تایەر ساڵح سەعید[٣] و (منداڵە سەموون فرۆشەکە)ی زاهیر ئەحمەد سەوز[٤].

***

قارەمانی چیرۆکی (نیو بیتاقە)ی لەتیف هەڵمەت[٥]، کۆڵهەڵگرێکە، بیر لە کڕینی بیتاقە، بەنیازی ئەوەی کە بۆ دەرچوو، (موغازە)یەکی پێ دابنێت، دەکاتەوە. بەڵام گیرفانی تەنانەت یارمەتیی کڕینی نیو بیتاقەشی نادات. لە ڕێی ئەم چیرۆکەوە، ئەوە ڕوون دەبێتەوە. کە کۆڵهەڵگرێک هەرچەند ڕەنج بدات. هەر ناتوانێت پێویستییە ساکارەکانی ژیان دابین بکات. دیارە لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوودا ئەم قارەمانە، خاوەنی هۆشیارییەکی وا نابێت، تا بزانێن. بۆچی ژیانی هێندە سەختە و بەچی لەو کۆڵەمەرگییە ڕزگاری دەبێت، بۆیە لە نەبوونی هۆشارییەوە، هانا بۆ خەیاڵ پلاویی بیتاقە دەبات. ئەو مۆرفینەی چەوسێنەران بەمەبەستی زێتر ڕووتاندنەوەی چەوساوەکان و بۆ ئەوەی بیر لە چارەسەرێکی تر بۆ دەربازبوون، لە ژیانی ناڵەباریان نەکەنەوە و هەمیشە خایاڵیان لای

دەرچوونی بیتاقە بێت، دەیهێننە ئاراوە.

لەم چیرۆکەشدا منداڵێک بیتاقە دەفرۆشێت، لەتیف هەڵمەت لە ڕێی نیشاندانی گوزەرانی خێزانی کۆڵهەڵگرێکەوە و بەهۆی ناچاربوونی دایکێکەوە کە بەوە قایل بێت، منداڵەکەی کار بکات، ئەو شێوازی بەرهەمهێنانە ڕەت دەکاتەوە، کە هەوێنی ژیانی سەختی ئەو دوو خێزانە و هەموو چەوساوەکانە. چیرۆکنووس تەنیا پەردەی لەسەر ڕووی چۆنییەتیی پێوەندییەکانی بەرهەمهێنان، لابردووە و هیچی تر. وەنەبێت ئەمە لەوەوە هاتبێت کە شێوازی چارەسەرکردنی کێشەکەی لەکن ڕوون نەبووبێت، بگرە دەشێت زادەی ئەوە بێت، کە هەست بەهەبوونی چیرۆکنووس ناکرێت. ڕاستە چیرۆکنووس نابێت، بیروڕای خۆی بەسەر کەسان و ڕووداوی چیرۆکدا بسەپێنێت، وەلێ ئەمە بەو مانایە نییە، هیچ ڕۆڵێکی لە دیاریکردنی ڕەوتی چیرۆکەکەدا نەبێت و وەک ڕیپۆرتاژنووسێک ڕەوتار بکات. ئەوی لەم چیرۆکەدا سەرنجڕاکێشە، توانای چیرۆکنووسە لە بواری نیشاندانی ناخی کۆڵهەگرەکەدا، ئەمەش بۆ شارەزاییی وی لە بواری سایکۆلۆژیای ڕەنجدەراندا دەگەڕێتەوە. نووسەر سوودی لە تەکنیکی مەنەلۆژ و گێڕانەوە بینیوە، وەلێ چیرۆکەکە دیالۆگی تێدا نییە.

***

ئافرەتێکی قەیرە کە بۆ دامرکاندنەوەی خۆی، هانا وەبەر پشیلە دەبات و بەمەبەستی شووکردن، دەست بەداوێنی (شێخ)ەوە دەگرێت و چاوەڕێی ئەنجامی کاریگەرییەتی نوشتەیە. قارەمانی چیرۆکی (کلاوقووچ)ی شێرکۆ بێکەسە(٦).

چیرۆکەکە وەک ریپۆرتاژ نووسراوە، چیرۆکنووس بەوپەڕی دەستپاکییەوە، شتەکانی لە شێوەی چیرۆکدا داڕشتووە، تەنانەت قاوەخانەی سەر چیمەن و کابرای لووتبراویشی فەرامۆش نەکردووە! چیرۆکەکە نزیکەی لە سەرەتاوە تا کۆتایی، وێنەگرتنێکی بێ ئارایشتکردنی واقیعە، کەچی لە دوا پەرەگرافدا بەتۆێزی ڕەمزێکی تەمومژاوی و ناماقووڵی تێدا قووت کراوەتەوە. (پاسی ژمارە ٩٤٨ هات و سەرکەوتم.) بەبارە واقیعەکەیدا، پاسی ژمارە ٩٤٨ تا ساڵی ١٩٧٨ کە چیرۆکەکەی تێدا نووسراوە، لە سلێمانیدا کە شوێنی ڕوودانی چیرۆکەکەیە، نەبینراوە، کەواتە ٩٤٨ ڕەمزە، وەلی ڕەمزی چ شتێک یان ڕووداوێکە؟ تۆ بڵێیت، ڕەمز بێت بۆ ڕاپەڕینەکەی کانوونی ١٩٤٨ کە پەیمانی پۆرتسمۆسی نایە گۆڕەوە، سواری وەزارەتەکەی ساڵح جەبری گلاند و یەکەمین پرۆڤە بوو بۆ شۆڕشی چواردەی تەمووز؟ ئەمەیان جێی گومانە، چونکە نە ئەو چیرۆکە شوێنی ئاماژە بۆ ئەو ڕاپەڕینە کردنەیە، نە ڕەمز بەو جۆرە بەگەڕ دەخرێت. ئاخر ناکرێت، چیرۆکێک لە سەرەتاوە تا دێرەکانی کۆتایی، واقیعی بێت و لەناکاو ڕەمزێک قارچک ئاسا هەڵبتۆقێت.

ئەگەر شێرکۆ بێکەس وا هەست دەکات، چیرۆکی ڕەمزیی نووسیوە، ئەوا بەهەڵەدا چووە، چونکە چیرۆکەکەی نە ڕەمزییەکی شێوە ئەفسانەیییە، نە ڕەمزییەکی تارماییئامێزە، نە ڕەمزییەکی واقیعییە(٧). کۆتاییهێنانیش بەژیانی قارەمانەکەی بەو شێوەیە کە جێی باوەڕ نییە و تەنیا بۆ ختووکەدانی سۆزی خەڵکە، خوێنەر لە ڕاستگۆیی چیرۆکنووس دەخاتە گومانەوە و، بەلابردنی دوا پەرەگرافی، نەک هەر کەلێن

ناکەوێتە چیرۆکەکەوە، بگرە لە کەناری ڕاستەقینەی خۆیدا ئارام دەگرێت.

بابەتی چیرۆکەکەی شێرکۆ بێکەس، بابەتێکە سواو، لە بازنەی (ئافرەت و نوشتە)ی کامیل ژیر، (نوشتەکەی ئامینە خان)ی حەسەن قزڵجی و (فاڵچی)ی حەمەکەریم هەورامی قوتاری نەبووە. چیرۆکنووس تووشی غەفڵەتێکی گەورەش بووە، لە کاتێکدا منداڵەکە هێندە گەورەیە، توانای هەڵگرتنی ئاوێنەی پێش بووکی هەیە، کەچی سەری لەوە سوڕ دەمێنێت، کە باجی ئامە منداڵی نییە، ئەگەرچی دەزانێت، شووی نەکردووە.

***

قارەمانی چیرۆکی (ئەو شەوانەی بۆت دەگریم و ئەو ڕۆژانەی لە بیرم ناچێتەوە)ی عەبدوڵڵا عەباس[8] کارمەندێکی بچووکی شیعرنووسە. خولیای (ئەو) هەراسانی کردووە و بەدەم خواردنەوەوە، ڕازی دڵی بۆ ڕووباری دیجلە هەڵدەڕێژێت. ئەم قارەمانە کە بۆروژوایەکی بچووکە، بیرکردنەوە و ڕەوتاریشی ڕەنگدانەوەی واقیعە کۆمەڵایەتییەکەیەتی. هەرچەندە ژن و منداڵی هەیە، کەچی دڵی لای ئافرەتێکی ترە، ئەمەش زادەی ئەوەیە کە لە هەڵبژاردنی هاوسەردا ئازاد نەبووە، بۆیە ئاساییە کە ڕاڕا، بێزار و تەنانەت لە ژیانی هاوسەریی پەشیمانیش بێت و بەمەبەستی سووککردنی باری گرانی هانا بۆ مەی ببات.

جێی سەرنجە وەک چۆن نووسەری چیرۆکەکە شیعرنووسە قارەمانەکەشی خەریکی نووسینی شیعرە، بۆیە خوێنەر بیری بۆ ئەوە دەچێت قارەمانی چیرۆکەکە، نووسەرەکەی بێت. لێرەدا بەوانەی وا تێ دەگەن، ڕاستگۆیی لەوەدایە بەرهەمی نووسەر، ئاوێنەی ڕاستگۆی تەنگوچەڵەمە، هەڵسوکەوت، خولیا و خواستی خودی خۆی بێت، دەڵێم:

ئەو (ڕاستگۆییە!) زادەی خۆپەسەندکرنە، یان لە باشترین دۆخیدا، بەرجەستەکردنێکی فۆتۆگرافییانەی واقیعێکی مەییوە. لای من ڕاستگۆیی ئەوە نییە کەریم ئەنناسریی قارەمانی چیرۆکی (خاڵ.) بەسەرهاتی هەرەسی خۆی و چیرۆکە ڕۆمانتیکەکانی دەگێڕێتەوە، بگرە ئەوەیە نووسەری چیرۆکەکە، عەبدولڕەحمان مەجید ئەلڕوبەیعی، کارێکی کردبا بەرهەمەکەی لە خزمەتی ڕەوتی مێژوودا بووایە و ڕۆڵێکی بچووکی لە بنیاتنانی جیهانێکی ئاسوودەدا گێڕابا.

عەبدوڵڵا عەباس لە چیرۆکی (ئەو شەوانەی....)دا، چی گوتووە، لە چیرۆکی (ڕۆژێ، هەموو ڕۆژێک)یشدا[9]، هەر هەمان شتی دووبارە کردووەتەوە، چ وەک گرێ، چ وەک قارەمان و چ وەک چارەسەر. ئەگەر گۆڕانێک ڕوویدا بێت، تەنیا ئەوەیە، ژووری کار، بووەتە ژووری نوستن و کورسی و مێزیش بوون بەتەختی خەو. لە هەردوو چیرۆکی (وەڵام)[10] و (ژانی دڕک)یشدا[11]، هەردوو قارەمانەکە هەمان کارەکتەرن، ژیانیان پڕە لە ناکۆکی و خەریکی وڕێنەکردنن: (حەزی دەکرد وەڵامەکە بزانێ کەچی حەزیشی نەدەکرد... نەخۆشیت و کەچی نەخۆشیش نیت. چیرۆکی وەڵام.) یان: (من خاڵۆ درۆیەکم هەر ڕاستی دەڵێم... چیرۆکی ژانی دڕک.)

قارەمانی ژانی دڕک، کەسێکە ڕاڕا و لە

بەرپێی خۆی بترازێت، بستێک دوورتر نابینێت. قارەمانی (وەڵام)یش کە چاو لە خۆر دەبڕێت، تەنیا لە سۆنگەیەکی ئەوەوەیە، دیمەنێکی جوانی هەیە و هیچی تر. چیرۆکی وەڵام، سەرەکیترین خەسڵەتی (شیعر)ی عەبدوڵڵا عەباس پێوە دیارە، کە بریتییە لە کۆکردنەوە، کەڵەکەکردن، جێگۆڕکێ بە وشەی ناکۆک. لوتکەی دراما، لە (ژانی دڕک)دا، ئەو کاتەیە قارەمانەکەی پێخاوسە و دڕکیک بەپێیدا دەچێت!

یەکێک لە مەرجەکانی چیرۆکی سەرکەوتوو ئەوەیە، بەجۆرێک خوێنەر کێش بکات، تا لە خوێندنەوەی نەبێتەوە، دەستی لێ هەڵنەگرێت. ئەم مەرجە نەک هەر لە چیرۆکی عەبدوڵڵا عەباسدا نییە، بگرە ئەستەمە خوێنەر هەبێت، پەرەگرافێک لە چیرۆکێکی تەواو بکات و بێزار نەبێت. جێی سەرنجە ئەگەر لە جێی چیرۆک، شیعر و لە بری پەرەگراف، کۆپلە بڵێم، ئەم بۆچونە دەربارەی عەبدوڵڵا عەباس، هەر جێی خۆیەتی.

***

سەرەتای چیرۆکی (چاوەڕوانی)ی سەلاح شوان[١٢]. بەمەنەلۆگی ڕاستەوخۆ دەست پێ دەکات و جاروبار دیالۆگیشی تێ دەکەوێت و سوودیشی لە تەکنیکی مۆنتاژ وەرگرتووە. شوێن نەگۆڕە بەڵام بیری قارەمانەکە کە خودی چیرۆکنووسە، هەندێک جار بۆ ڕابردوو دەگەڕێتەوە و جاروباریش بەرەو داهاتوو باڵ دەگرێت. قارەمانی چیرۆکەکە کەسێکە بێزار و بێ ئومێد، لە جێیەکدا گیری خواردووە، بێ ئەوەی خۆی هیچ هەوڵێک بدات، چاوەڕێیە دەرگەی هیوای بۆ بکرێتەوە! چیرۆکنووس لەم چیرۆکەدا پێمان دەڵێت: (هەموو ڕۆژ و مانگ و ساڵەکان لە یەکتر دەچن. ئەوی دەگۆڕێت تەنیا دیوی دەرەوەی شتەکانە.) بەمەش شتێکی نوێی نەخستووەتە ڕوو. چونکە هەر بۆچوونی عەبەسییەکانی دووبارە کردووەتەوە کە دەڵێن: شەممە، یەکشەممە، دووشەممە... هەر وەک یەک وان.

ئەو بڕوای بەتوانای ئینسان هەبێت، وای بۆ دەچێت کە مرۆڤ دەتوانێت کۆسپی سەر ڕێی تەخت بکات و ئەو دەستگایە بڕوخێنێت کە دەیکاتە بەشێک لە ئامێرێک. سەلاح شوان تازەترین تەکنیکی بەکارهێناوە، بەڵام تازەگەری، نوێکردنەوەیان داهێنان، بەپلەی یەکەم ناوەڕۆک دەگرێتەوە نەک شێوە، بۆیە تازەگەری گوزارشکردنە لە فیکری پرۆلیتاریا کە پێشکەوتنخوازترین هێزی ئەم سەردەمەیە. دوا سەرنجم دەربارەی ئەم چیرۆکەی سەلاح شوان ئەوەیە، (وەک چۆن هەوڵ بۆ خاوێن ڕاگرتنی دەوروبەر دەدرێت و هەموو خێرخوازێک دژی پیسکردنی ژینگەیە، ئەم جۆرە ئەدەبەش ڕۆڵی لە پیسکردنی بیری ئینساندا هەیە و دژایەتیکردنی ئەرکی سەرشانی هەموو خێرخوازێکە.)[١٣].

***

قارەمانی چیرۆکی (ڕەشە ڕاو)ی سەلام محەمەد[١٤] مرۆڤێکە قورسترین خەمی بەکۆڵەوەیە. ئینسانی خۆش دەوێت و هەست بەئازاری دەکات. کە دەبینێت، (کەشتی بۆ گەرداو دەڕوات، کا بۆ سەگ و ئێسک بۆ ئەسپ دانراوە.) خەمێکی قووڵ چنگ لە دەروونی گیر دەکات و بەزەبری ئەو واقیعە تاڵە، ناچار دەبێت هەڵوێست بنوێنێت و بیر لە چارەسەر بکاتەوە،

وەلێ چونکە تەنیا مامەخەمەیەکی سەردەم بەسەرچووە و هیچی تر، بۆیە بەمەبەستی لەناوبردنی برسییەتی، ئەم دروشمە بەرز دەکاتەوە: ئەی زەنگینەکانی جیهان، بەزەییتان بەهەژاراندا بێتەوە! (دایە سینییەک برازێنەوە و بۆ منداڵە هەتیوەکانی پوورە مەنیجی بەرە! ئەوانیش حەز لە گۆشت و برنج دەکەن.)

قارەمانەکەی سەلام محەمەد هەرچەندە هەست بەئازاری برسییەکان دەکات، وەلێ چارەسەرێکی ئایدیالیستانەی پێشنیار کردووە. ئاخر برسییەکان لەرێی خێر و سەدەقەوە، کێشەکەیان چارەسەر ناکرێت. چیرۆکنووس ئەگەرچی پێی وایە خۆشەویستی و رێزی بەرانبەر هەژاران نیشان داوە، وەلێ راستییەکەی بەختووکەدانی سۆزی دەوڵەمەندەکان، بەو هیوایەی بەزەییان بجووڵێت و دەستی کۆمەک بۆ هەژاران درێژ بکەن، سووکایەتیی بەهەژاران کردووە. ئاخر چارەسەرکردنی کێشەی هەژاران، بەگۆڕکردنی ئەو ێرژێمانەوە بەندە کە تەلاری دەسەڵاتیان لەسەر بناخەی چەوساندنەوەی ئینسان لە لایەن ئینسانەوە، بڵندبووەتەوە و چەوساوەکان بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکە پێویستیان بەهەڵرشتنی ئامۆژگاری و وروژاندنی بەزەیی نابێت.

سەلام محەممەد بەتۆپزی هەندێک ناوی گەورە و گرانی لە چیرۆکەکەیدا جێ کردووەتەوە، لە نیشاندانی ماسولکە دەچێت، ئەگەر نا خێوەتی کورتە چیرۆکێک، کەی بواری ئەوەی هەیە داڵدەی: ڤان کووخ، دیۆجینۆس، ئەفلاتوون و نیرۆن بدات؟ حسێن عارف دەربارەی ئەم چیرۆکە دەڵێت: (شێوەی موناجات و مۆنۆلۆژی ناوخۆ، لە دەربڕینی مانا و مەبەستدا، یاریدەی زۆر داوە چونکە ئەو جۆرە تەکنیکە، پڕ بەپێستی ئەم بابەتانەیە.)[١٥] بابەتی چیرۆکەکەی سەلام محەمەد، بابەتێکی سواوە، وەلێ بەشێوەیەکی نوێ مامەڵەی لەتەکدا کردووە، پێم وایە نوێترین تەکنیک، باسێکی کۆن، ناکاتە کارێکی سەرکەوتوو. چونکە ئەوە ناوەڕۆکە، شێوە دیاری دەکات و شێوە زادەی ناوەڕۆکە. کە ئەمە دەڵێم وەنەبێت مەبەستم ئەوە بێت، لە بایەخی شێوە کەم بکەمەوە و کاریگەریەتیی شێوە لەسەر ناوەڕۆک بەهێند وەرنەگرم.

***

سەعدوڵڵا پەرۆش لە چیرۆکی (جگەرە و تەمەنێکی تەواو نەبوو)دا[١٦]، گۆمی ناخی مرۆڤێکی رۆمانتیک دەشڵەقێنێت. ئەو مرۆڤە کە لەرێی مەنەلۆگەوە، دەفتەری ناخی دەکاتەوە، خوێنەر هەست دەکات، مایەی بەزەیی پێدا هاتنەوەیە. ئاخر بەدرێژاییی چیرۆکەکە، کەسێکە راڕا، بێ باوەڕ و ورە رووخاو، کەچی لە کۆتاییدا لەناکاو بڕیارێکی چاوەڕێ نەکراو دەدات: (من ئەم جگەرەیەم هەرگیز بەمژی لالغاوەی چرچی خەڵکی تر ناسووتێم، تەواو نابم.) نووسەر دەبوو زەمینە بۆ ئەو گۆڕنکارییە چلۆنایەتییە، خۆش بکات، ئاخر گۆڕانکاریی چلۆنایەتی، کوتوپڕ روو نادات بگرە زادەی کەڵەکەبوونی گۆڕانکارییە چەندایەتییەکانە.

جگەرە، لەم چیرۆکەدا، سمبۆلی بەردەوامبوومنی ژیان، خەبات، ورە بەرزی و شۆڕشگێڕییە، کە پێم وایە، جگەرە ئەوەی لەباردا نییە، هەموو ئەم بەها مەزن و باڵایانە لە خۆیدا کرد بکاتەوە. جگەرە هەر جگەرەیە و هەر دەبێت

بەسووتوو، بەچاوپۆشین لە جۆری تووتنەکەی و لەو کەسەشی مژی لێ دەدات. تۆ بڵێیت سەعدوڵڵا پەرۆش ئەم چیرۆکەی تەنیا بۆ ئەوە نووسیبێت، تا بەخوێنەری بسەلمێنێت، دەتوانێت بەچەندان شێوەی جیاواز، جگەرە بخاتە ڕستەوە!

***

لە چیرۆکی (سێبەر)ی موحسین ئاوارەدا(١٧)، ڕەسووڵ حەوت ڕۆژ مۆڵەتی وەرگرتووە و بەرەو ئەو گوندەی کە زێدی خۆیەتی، بەڕێوەیە، لە ڕێگە، لە بەردەم ئەشکەوتێکدا سەرخەوێک دەشکێنێت و درێژە بەڕێیشتن دەدات. کە بۆ ئەوەی بزانێت چەند لە ئەشکەوتەکە دوورکەوتووەتەوە، ئاوڕێک دەداتەوە، گورگێک لە بەردەمی ئەشکەوتەکەدا دەبینێت. مەبەستم لە گێڕانەوەی کورتەی چیرۆکەکە ئەوەیە، تا خوێنەر دڵنیا بێت، ڕووداوی تێدا نییە، گەرچی چیرۆک بێ ڕووداو دروست نابێت. خۆ ئەگەر گورگەکە پەلاماری قارەمانی چیرۆکەکەی دابا، ئەوا ڕووداو دروست دەبوو، وەلێ ئەو کاتەی ڕەسووڵ لە بەردەمی ئەشکەوتەکەدا سەرخەو دەشکێنیت، گورگەکەش لە شیرین خەودا دەبێت. هەبوون و نەبوونی گورگەکە وەک یەک وایە، ئاخر هیچ ڕۆڵێکی وازی نەکردووە. گورگ کە دەشێت سیمبۆلی هێزی شەڕ بێت، لەم چیرۆکەدا گیانلەبەرێکی خەوخۆشە و هیچی تر، بۆیە خوێنەر ناچار نییە، گورگەکە بەڕەمز لێک بداتەوە.

موحسین ئاوارە، وەک هەندێک جار هانای بۆ زمان و وێنەی شیعریی بردووە: (هەوری سەرسامی و سامناکی، بارانە موچڕکێکی تەسەلی وەک گەواڵەی بەهاران، کوتایە سەر دەشتی دڵی ڕەسووڵ.) هەندێک جاری تر، ڕستەکانی لاوازن و پڕن لە دووبارەکردنەوەی دەربڕینی هاوواتا: (با ناوی ڕۆیشتنی لێ بێنم و بکەومە ڕێ. شەقاو و هەنگاوەکانی فراوانتر دەکردن.)

وەک چۆن لە ڕۆمانی (ڕۆژهەڵاتی ناوین)ی عەبدولڕەحمان مونیفدا جارێک ڕەجەبی قارەمانی ڕۆمانەکە گێڕەرەوەیە و جارێک خوشکەکەی. لەم چیرۆکەشدا، سەرەتا گێڕەرەوە قارەمانی چیرۆکەکەیە و پاشان چیرۆکنووس. موحسین ئاوارە لێزانانە مامەڵەی لەتەک ئەو شێوە گێڕانەوەیەدا کردووە و یەکێکی تر لە لایەنە بەهێزەکانی چیرۆکەکەی ئەوەیە، هەڵگری ناسنامەی نەتەوایەتیی خۆیەتی و دەوروبەرەکەی وەک کۆمەڵگە و سروشت، دەناسرێتەوە کە دەوروبەرێکی کوردستانییانەیە.

***

ئەم لێکۆڵینەوەیەش وەک هەر کارێکی تری من، لە کەموکورتی خاڵی نییە، ئاخر شاعیری چیرۆکنووسی تر هەیە، لێرەدا ناوی نەهاتووە و مافی تەواوی خۆی پێ نەدراوە، وەلێ لە هیچ دۆخێکدا، مەبەستی ئەم باسە، مەرزی بازنەی خزمەت بەئەدەبی کوردی کردنی نەبەزاندووە. با ئەوەش بڵێم بەکۆتایی پێ هاتنی ئەم نووسینەی من، بابەتی باسەکە دوایی پێ نەهاتووە و زۆری تری بەدەمەوەیە

١٩٨١- ٢٠٠٥

سەرچاوەکان:

(١) دڵشاد محەمەد ئەمین، بەپەنجەکانم دەتبینم.

(٢) بیری نوێ، ژمارە ٢٤٣

(٣) تایەر ساڵح سەعید، لە گەرووی مەرگەوە.

(٤) بەیان، ژمارە ١١

(٥) بەیان، ژمارە ٣١

(٦) رۆشنبیری نوێ، ژمارە ٧١

(٧) حسێن عارف، شێوەکانی تەکنیک لە چیرۆکی ساڵەکانی دوای حەفتادا، رۆشنبیری نوێ، ژمارە ٦٩

(٨) بەیان، ژمارە ٤٤

(٩) بەیان، ژمارە ٥٢

(١٠) رۆشنبیری نوێ، ژمارە ٦٠

(١١) رۆشنبیری نوێ، ژمارە ٦٣

(١٢) رۆشنبیری نوێ، ژمارە ٦٤

(١٣) مقدمة رواية عندما تغادر الحيتان، يوري ريتخيو،الأقلام، عدد ٩ بغداد ١٩٨٠

(١٤) بەیان، ژمارە ٤٠ و ٤١

(١٥) حسێن عارف، چیرۆکەکانی ژمارەی پێشووم خوێندەوە، بەیان ژمارە ٤٢

(١٦) نووسەری نوێ، گۆڤاری نووسەرانی هەولێر ١٩٧٨

(١٧) بەیان ژمارە ٦٠

ئەڵوەن – رۆمان.
نووسینی: ئەحلام مەنسوور. ٢٠٨ لاپەڕەیە.
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

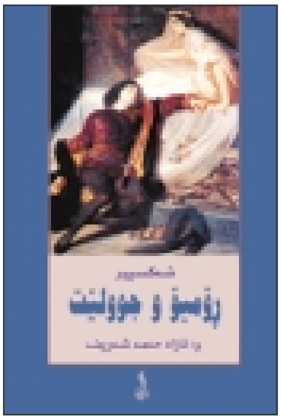

رۆمیۆ و جوولێت – شانۆگەری: شەکسپیر
وەرگێڕانی: ئازاد حەمە شەریف
١٥٢ لاپەڕە
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس